

Doktorsavhandlingar och universitetskultur

Bo Lindberg, *Disputation, dissertation, avhandling. Historien om en genre*, Handlingar, Historiska serien 40, 284 s., ill., Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm 2022.

BO LINDBERG ÄR PROFESSOR EMERITUS i lärdomshistoria vid Göteborgs universitet och författare till en rad arbeten kring den akademiska kulturen i Sverige, bland dem *De lärdes modersmål. Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige* (1984) och *Den akademiska läxan. Om föreläsningens historia* (2017). Han hör till den glesnande skaran av latinkunniga lärda på professorsposterna och har haft en viktig förmedlarposition till den nutida forskarvärlden, där engelskan har fått en ställning som universalspråk, motsvarande latinet.

Bo Lindbergs nyaste studie behandlar de akademiska dissertationernas historia i Sverige, med tyngdpunkt på 1600- och 1700-talen, men också med utblickar över 1800-talet och till nyaste tid. Hela disputationsväsendet och de därtill anslutna tryckta dissertationerna får här en grundläggande genomgång, märkligt nog för första gången i svensk lärdomshistoria. Själva disputationsakten som akademisk rit har sedan 1600-talet bevarats rätt oförändrad vid de nordiska universiteten. Förändringarna har samtidigt varit många, till exempel när det gäller förhållandet mellan det muntliga utförandet och den tryckta dissertationstexten, när det gäller språk – från latin till svenska – eller omfång, så kallade kringtexter (gratulationer och dedikationer) och förfarandet vid förhandsgranskning och tryckning. Frågan om dissertationernas upphovsmän är ett gammalt tvistämne, och förhållandet mellan *auctor* och *preses* belyses också här i hela sin vidd under olika århundraden och i olika situationer.

Sedan gammalt har den lärdomshistoriska och universitetshistoriska forskningen kunnat stödja sig på ”Lidén” och ”Marklin”, de två stora bibliografierna över dissertationer i Uppsala, Lund och Åbo. Johan Henric Lidéns *Catalogus disputationum in academiis et gymnasiis Sveciae* [...] utgiven 1778–1780 går fram till 1777, Gabriel Marklins motsvarande *Catalogus* från

1856 täcker tiden fram till 1855. Dissertationerna från Åbo har ytterligare bibliograferats separat och minutiöst av överbibliotekarien Jorma Vallinkoski: *Turun Akatemian väitöskirjat 1642–1828 – Die Dissertationen der alten Universität Turku (Academia Aboënsis) 1642–1828* (1962–1969). För perioden 1828–1977 finns en fortsättning av Eeva Mäkelä-Henriksson och Tuovi Puupponen, *Helsingin yliopiston väitöskirjat 1828–1977 – Dissertationer vid Helsingfors universitet 1828–1977*, utgiven 1978.

Bo Lindberg går – tack vare sin latinkunskap – med ny förståelse in i den akademiska verkligheten och dess praxis bakom bibliografiernas titlar. Han belyser dissertationernas innehåll och betydelse, socialt och lärdomshistoriskt och särskilt förhållandet mellan disputationens muntliga, retoriska ritual och dess stöd i tryckta texter. Det rika exempelaterialet kommer företrädesvis från Uppsala, med smärre utvikingar till Åbo eller Lund. Uppsalas dominans beror i första hand på Claes Annerstedts flödande materialrika universitetshistoria i fem delar med Bihang, fem ytterligare delar med källtexter, allt samlat under åren 1877–1914. Motsvarande utgåvor finns inte för universiteten i Åbo eller Lund.

Latinets dominans i dissertationerna avslutades i Sverige och i Finland samma år, 1852, då universiteten fick nya statuter som möjliggjorde dissertationer på svenska i alla ämnen, i Finland även på finska. Därefter utvecklades dissertationerna under 1800-talet och hela 1900-talet i stort sett till sin nuvarande form – med allt större omfång, entydiga upphovsmän och ambitionen att producera ny kunskap. Detta gällde fram till reformeringen av doktorandutbildningen i Sverige 1969 och i Finland något senare, enligt samma principer.

Bo Lindberg visar tydligt, hur 1600- och 1700-talens dissertationer inte primärt hade som mål att framlägga ny kunskap, utan hela proceduren kring dem handlade länge om att framlägga ett offentligt lärdomsprov, muntligen och på latin. Givetvis kan universitetens dissertationer – ofta bara små häften av ett eller två tryckarkars längd – också anlitas som vetenskapshistoriska källor, men den som söker efter paradigmskiften eller *revolutions in science* får mestadels nöja sig med små fragment av framsteg i dissertationernas material – om de över huvud taget ska klassificeras som i första hand vetenskapliga. Som litteraturgenre framstår dissertationerna i Lindbergs väldokumenterade översikt i en mångsidig, kritisk och kontextualiserande belysning. Helheten blir därmed en obligatorisk handbok för alla forskare som i någon form anlitar äldre dissertationer som studieobjekt eller källor.

Med en viss nationalstolthet har man ofta framfört det stora antalet dissertationer vid universiteten som tecken på vetenskapshistorisk storhet och betydelse. Detta har särskilt gällt Finland, där alla slag av akademisk litterär produktion kring akademin i Åbo under 1600- och 1700-talen

förklarats vara finsk nationallitteratur, oberoende av språk eller genre. Dissertationerna har klassificerats som *Fennica*, ”tillhörande Finland”, vilket har gett dem en automatisk uppvärdering som fundament för den vetenskapliga kulturens historia i Finland. Jorma Vallinkoskis insatser för bibliografier och studier i äldre Fennica-litteratur hör hemma i denna tradition, som odlades främst av tjänstemännen vid Helsingfors universitetsbibliotek redan från och med 1800-talets mitt.

Kanske just därför har digitaliseringen av det akademiska trycket från akademien i Åbo framskridit längre i Nationalbibliotekets regi i Finland än motsvarande process i Sverige för universiteten i Uppsala eller Lund. Samtliga Åbodissertationer från 1642 till 1827 finns tillgängliga i Nationalbibliotekets digitala samlingar,¹ i vilka man även hittar övrigt akademiskt tryck (till exempel orationer, föreläsningsprogram, inbjudningsskrifter och promotionstryck) från Åbo. I samma samling, under rubriken ”Avhandlingar av Kejsrerliga Alexanders-universitetet”, ingår alla dissertationer och övrigt academia-tryck från universitetets tid i Helsingfors 1828–1917 (2 477 titlar).²

Trots att Nationalbibliotekets webbadresser är på finska kan innehållet hanteras också på svenska och engelska. Urvalet av digitaliserade akademiska skrifter från Finland är generöst och omfattar även bland annat studentkataloger, rektorsberättelser och rektorstal, tryckta matriklar och bibliografier. Detta meddelas här till kännedom för forskare i Sverige, som på denna punkt inte behöver känna sig utestängda av den finska språkmuren. Latinet och svenskan var de akademiska språken i Finland både före och efter 1809. Först mot slutet av 1800-talet dyker de första sparska dissertationerna på finska upp i bibliografierna.

Rainer Knapas

-
1. 'Dissertationer vid Kungliga akademien i Åbo', www.doria.fi/handle/10024/50699 (Dissertationer). Samlingen omfattar 4 173 titlar av cirka 4 433 kända avhandlingar.
 2. 'Avhandlingar av Kejsrerliga Alexanders-universitetet', www.digi.kansalliskirjasto.fi/collections?id=561.